

Za krizí bydlení: koncepty, kontexty, konverzace a kritika*

Pojem „krize bydlení“ v posledních letech rezonuje českou veřejnou debatou. Objevuje se v médiích, na konferencích a seminářích pro odbornou i širokou veřejnost, ve strategických dokumentech měst a obcí, v politikách a opatřeních. Přitom pojem „krize bydlení“ odkazuje, spoluvytváří a formuje realitu, která je komplexní a mnohvrstevnatá. V jakém smyslu? Různí aktéři mají přístup k různým druhům vědění, mohou „krizi bydlení“ zakoušet diametrálně odlišným způsobem a mohou ji hodnotit na základě odlišných morálních kategorií. Jinými slovy řečeno, „realita krize bydlení“ není jednolitá a nelze ji proto ani jednoduše, ani kompletně popsat jedním narativem či zasadit do jednoho (teoretického) rámce. Krize bydlení se projevuje lokálně, na konkrétních místech – městech, čtvrtích, domech – má zároveň strukturální globální příčiny (Aalbers et al., 2021; Aigner, 2022; Arundel a Lennartz 2020; Byrne, 2020; Fernandez a Aalbers, 2016; Fikse a Aalbers, 2021; James et al., 2022; Martínez a Gil, 2022; Pawson a Martin, 2021; Rolnik, 2013; Wetzstein 2017; White a Nandedkar, 2021) a v posledních letech je propojena s dalšími krizemi: bezpečnostní, environmentální a energetickou.

Z toho všeho plyne pro nás zásadní otázka: jak se s komplexitou daného pojmu a reality vypořádávat v rámci akademické diskuse? Jakými koncepty krizi či krize zachycovat, jaké konverzace je smysluplné a produktivní vést, jaké kontexty s krizí/krizemi souvisí a jak vědění, které jako akademici a akademičky spoluvytváříme, kriticky reflektovat? S vědomím této komplexity a mnohvrstevnatosti kontrastující s jen částečnou probádaností problému v českém a slovenském prostředí a s vědomím, že zkušenost krize bydlení v současnosti materiálně i emočně ovlivňují velké množství konkrétních lidí, jsme se rozhodli navrhnout koncept monotematického čísla *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* nazvaného „Za krizí bydlení: koncepty, kontexty, konverzace a kritika“. Původní editorská myšlenka byla vyzvat autorky a autory, aby se společně s námi zamýšleli nad tím, jak „krizi bydlení“ uchopit, v jakých kontextech se projevuje, jaké odborné debaty lze rozvinout a posunout a jaké formy kritického uchopení pojmu i reality jsou z tohoto hlediska přínosné.

Výsledkem našeho návrhu a výzvy je toto monotematické číslo, kde naleznete celkem čtyři recenzované stati, dva rozhovory, recenzi knihy, reakci autora recenzované knihy a jednu zprávu o aplikovaném projektu. Jedná se o číslo, které je na pomezí základního a aplikovaného výzkumu, rozvíjí současné teorie a zároveň přináší empirickou ilustraci zmíněné komplexity, dokumentuje situace

* Tento text vznikl v rámci Strategie AV21, program č. 23: „Město jako laboratoř změny; Stavby, kulturní dědictví a prostředí pro bezpečný a hodnotný život“, podpořené dotací Akademie věd ČR.

zranitelných aktérů. Vše doplňuje reflexí pozice výzkumníků a výzkumnic, kteří se danou situací snaží analyticky uchopit, interpretovat a rozvíjet debatu v rámci lokálních studií bydlení (*housing studies*), protože vnímáme jako vysoce přínosné přispívat nejen do mezinárodní akademické diskuse, ale formovat diskusi i lokálně (Čisář, 2022), více otevřeně větší paletě aktérů – čtenářů a čtenářek i bez přístupu k často anglojazyčným placeným akademickým časopisům.

V čísle naleznete tři stati, které se věnují tématu mocenských asymetrií v souvislosti s bydlením a otázce, jak se různě zranitelné domácnosti s krizí bydlení (ne)vyrovňávají (Černý et al., 2023; Doboš et al., 2023; Kubala et al., 2023) a jednu stať, která přináší konceptualizaci pro nové participativní formy bydlení, které mají potenciál krizi bydlení zmírnit (Malý Blažek et al., 2023). Pro všechny texty je charakteristické, že vznikly v kolektivech více autorů a autorek (minimálně tří), různorodých z hlediska disciplín, což ukazuje na multi-/inter-/transdisciplinaritu studií bydlení i na potenciální – výše zmíněnou – komplexitu daného tématu, kterou různorodost disciplín umožňuje teoreticky i metodologicky překonávat. Z hlediska metod se také jedná o pestrou paletu zahrnující etnografický výzkum (Doboš et al., 2023), analýzu statistických dat (Kubala et al., 2023), kvalitativní sběr a analýzu dat – polostrukturovaných rozhovorů (Černý et al., 2023) – a konceptualizaci zahrnující desk research (Malý Blažek et al., 2023).

Pro všechny texty je podstatná otázka *angažovanosti/zapojenosti* autorů a autorek, potažmo obecněji vědců a vědkyň (či expertů/expertek) do zkoumaného: ať na úrovni konkrétního výzkumného terénu, či na úrovni systémové. Jedná se o přiznanou a reflektovanou situovanost a v debatě tak potenciálně rezonují podstatné otázky: Co děláme naším výzkumem? Co dělá text, který na základě výzkumu vytvoříme? Lze tyto efekty předvídat? Kdy a kde končí akademické angažmá? Otázky, které v rámci lokálních studií bydlení nejsou reflektovány v takové míře jako v mezinárodní debatě a dané texty na ně poukazují nejen explicitně, ale implicitně, pomáhají tuto debatu dále rozvíjet.

Doboš et al. (2023) vycházejí při analýze asymetrického vztahu mezi převážně romskými nájemníky obecního domu a místní samosprávou z kritické humaní geografie. Skrze deleuzovsko-guattariovské teoretické rámování akcentují procesualitu a potencialitu vystěhování (evikce) a dokládají, jak významnou roli hrají v mocenských (re)konfiguracích afekty a emoce, a to na úrovni všech zapojených aktérů: domu, obyvatel, městských autorit i výzkumného týmu. Představují čtyři fáze vystěhování (evikce), které ovšem nevnímají jako *definitivní*, ale otevřené různému vývoji. Text problematizuje představu stabilního a lineárního vývoje konkrétních situací vztahujících se k bydlení a upozorňuje na to, že procesy spojené se stigmatizací, marginalizací či segregací Romů se vždy dějí ve složité interakci s řadou dalších vztahů.

Situaci sociálně a ekonomicky znevýhodněných a zhodnocením konkrétní intervence se zabývají také Kubala et al. (2023). Na základě dat z evaluace konkrétního projektu politiky bydlení (Housing First v Brně) otevírají širší diskusi ohledně způsobů efektivního ukončování bezdomovectví v českém kontextu: zda poskytnutí bydlení a návazné podpory může ukončovat individuální bezdomo-

vectví, ale i zda a jak může přispívat ke strukturální proměně situaci lidí ohrožených ztrátou bydlení? Navazují tak na Petra Vašáta (2021) a jeho argument, že jsou nutná daleko systémovější opatření. Kubala et al. (2023) se vůči tomu vymezují na teoretickém půdorysu urbánních asambláží, zdůrazňují důležitost konkrétních vazeb a přispívají tak do debaty teoretické, ale i praktické, aplikované.

Podobnou ambici – přispět do stávající nepřilíš rozvinuté teoretické a konceptuální diskuse o variantních formách bydlení a zároveň poskytnout nástroj, jak o nových formách bydlení mluvit, a tudíž je i prakticky rozvíjet – mají autoři další stati (Malý Blažek et al. 2023). Zavádějí přitom pojem *participativní bydlení*, který vymezuje formy bydlení, na kterých se podílí více domácností, které jsou aktivně a demokraticky zapojené do procesu formování a existence projektu bydlení. Autoři pak vymezují pět dimenzí participace: organizační, ekonomickou, sociální, prostorovou a zapojení dalších aktérů, které umožňují komplexní téma přehledněji uchopit a analyticky zpracovávat.

Příspěvkem do poznání, jak je realizován městský aktivismus a formy rezistence vůči financionalizaci bydlení v českém – a místně specifickém – kontextu přináší Černý et al. (2023). Věnovali se aktivitám obyvatel sídliště Písnice sdružených v kolektivu *Moje Písnice*, kteří se snažili revokovat rozhodnutí o privatizaci původně státních bytů. Ty pak i přes příslib privatizace do rukou tzv. sitting-tenants (aktuálních nájemníků) státní podnik odprodal institucionálnímu investorovi. Podobně jako stať Doboše et al. (2023) o evikcích/evikatibilitě ukazují autor a autorky na významnou roli emocí jako mobilizačního prvku a významně tak přispívají do debaty o formách městských sociálních hnutí. Kromě toho akcentují důležitost sdílené identity, sdílených očekávání a deziluze, které umožňují společnou aktivizaci.

Abychom byli schopni alespoň částečně promlouvat také k neakademickému publiku, usilovali jsme o co nejrozmantější nabídku nerecenzovaných textů.

Číslo přináší dva rozhovory. Václav Wallach vedl dvojrozhovor s politickými ekonomy bydlení Manuelem Aalbersem a Steffenem Wetzsteinem, kteří představují alternativy výkladů vycházejících z neoklasické či mainstreamové ekonomie a z nich plynoucích nefunkčních politických řešení. Rozhovor soustřeďuje pozornost na vztahy státu a tržních aktérů a na roli financionalizace v krizi bydlení. Druhý rozhovor vedl Václav Orcígr s Markem Gottdienerem, který při otázkách spojených s krizí bydlení poukazuje na trvající užitečnost konceptů Henriho Lefebvra a Manuela Castellse a argumentuje, že je pozdější teoretické inovace nepřekonal. Rozhovory představují českému čtenářstvu dva zcela odlišné proudy západních teoretických přístupů ke krizi bydlení a financionalizaci bydlení. Blanka Kissová pak zpracovala robustní recenzi knihy Petra Vašáta *Na jedné lodi* (2021), na kterou reaguje i výše zmíněná stať Petra Kubaly et al. Zároveň na naše pozvání Petr Vašát vstupuje do diskuse se zmíněnými autory a autorkami a odpovídá na jejich kritické příspěvky.

Na konec předkládáme zprávu Magdalény Trusinové z aplikace inovace v zabydlování lidí v bytové nouzi v kontextu hlavního města Prahy. Projekt zjiš-

toval, zda by mohl pražský realitní trh suplovat nedostatek sociálních bytů a zda jsou hlavní překážkou pro získání standardního nájemního bydlení vysoké úvodní finanční náklady. Zpráva identifikovala překážky v zabydlování na různých úrovních – praktických, strukturálních, legislativních, hodnotových – aby vyhodnotila, že pražský trh s bydlením sám o sobě možnost zabydlet ohrožené osoby nenabízí.

Při pohledu na číslo jako celek lze navzdory rozmanitým teoretickým i metodologickým přístupům konstatovat několik tendencí. Za prvé jde o akcentování heterogenní vztahovosti a její role v ustavování krize bydlení a snah o její zvládnutí. Druhou tendencí je pozornost věnovaná praktikám, které tyto vztahy a v důsledku i struktury ustavují a potenciálně proměňují. Za třetí, více textů se dotýká emoční roviny spojené s bydlením nebo sebeorganizace s bydlením spojené, a tak společně s ostatními zmíněnými body problematizují individualizující a racionalizující rámce, které se reprodukuji v rámci veřejných debat dominovaných mainstreamovou ekonomikou. V neposlední řadě pak v předkládaných textech dochází k pozvolnému otevírání otázek týkajících se skutečnosti, že se nacházíme ve středo- a východoevropském prostředí, ke kterému se zpravidla přistupuje skrze koncepty vycházející ze „západní“ urbánní teorie (Ferenčuhová, 2012).

Na závěr chceme krátce reflektovat naši editorskou práci, která byla naplňující, ale zároveň náročná ve smyslu odpovědnosti plynoucí z této pozice: naší snahou bylo poskytnout kritickou, ale konstruktivní zpětnou vazbu autorkám a autorům a pomoci jim precizovat jejich argumenty a přínos jejich statí i nerecenzovaných textů. Doufáme, že spolupráce byla i pro ně produktivní a přínosná. V jednom případě – v rámci statí s hlavním autorem Janem Malým Blažkem došlo k překryvu role editorské a autorské, kdy Tomáš Hoření Samec pracoval na konceptualizaci participativního bydlení a byl tak i zapojen do autorského týmu článku. Situaci jsme řešili nastavením přísných pravidel pro zachování oboustranně anonymního recenzního řízení: v souvislosti s danou statí Tomáš Hoření Samec nepřišel do kontaktu s výběrem ani oslovením recenzentů a nezná jejich identitu. Neměl přístup do redakčního systému Sociologického časopisu, aby ani nedopatřením nemohlo dojít k prolomení anonymity recenzního řízení. Zde patří poděkování editorce Terezii Lokšové za práci spojenou s touto situací; jinak se naše editorské role komplementárně doplňovaly.

Přejeme inspirativní čtení a děkujeme všem autorkám a autorům a všem, kteří byli zapojeni do produkce monotematického čísla, děkujeme také Sociologickému časopisu za možnost monotematické číslo vytvářet a vyprodukovat a za bezprostřední a bezvadnou spolupráci s redakcí, reprezentovanou především šéfredaktorem českého vydání Ondřejem Císařem. Zároveň doufáme, že toto monotematické číslo představuje krok k další a bohatší debatě věnující se krizi bydlení v českém prostředí.

Terezie Lokšová, Tomáš Hoření Samec

Literatura

- Aalbers, M. B., Hochstenbach, C., Bosma, J. a Fernandez, R. (2021). The Death and Life of Private Landlordism: How Financialized Homeownership Gave Birth to the Buy-to-let Market. *Housing, Theory and Society*, 38, 541–563.
<https://doi.org/10.1080/14036096.2020.1846610>
- Aigner, A. (2022). What's Wrong with Investment Apartments? On the Construction of a 'Financialized' Rental Investment Product in Vienna. *Housing Studies*, 37(3), 355–375.
<https://doi.org/10.1080/02673037.2020.1806992>
- Arundel, R. a Lennartz, C. (2020). Housing Market Dualization: Linking Insider–Outsider Divides in Employment and Housing Outcomes. *Housing Studies*, 35(8), 1390–1414.
<https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1667960>
- Byrne, M. (2020). Generation Rent and the Financialization of Housing: A Comparative Exploration of the Growth of the Private Rental Sector in Ireland, the UK and Spain. *Housing Studies*, 35(4), 743–765. <https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1632813>
- Císař, O. (2022). Social Science in Czech? *Czech Journal of International Relations*, 57(4), 125–135. <https://doi.org/10.32422/mv-cjir.501>
- Černý J., Moskvina Y. a Böhmová L. (2023). „Doufali jsme, že ten byt jednou bude náš.“ Boj za férovou privatizaci v případě iniciativy Moje Písnice. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 59(2), 197–219.
- Doboš P., Jamrichová K., Mácha J., Mohyla O., Novotný R. a Růžicková M. (2023). Bydlení jako výjimka, evikce jako každodennost. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 59(2), 123–147.
- Ferenčuhová, S. (2012). Urban Theory beyond the 'East/West Divide'? Cities and Urban Research in Post-Socialist Europe. In T. Edensor a M. Jayne (eds.), *Urban Theory beyond the West: A World of Cities* (s. 65–74). Routledge.
- Fernandez, R. a Aalbers, M. B. (2016). Financialization and Housing: Between Globalization and Varieties of Capitalism. *Competition & Change*, 20(2), 71–88.
<https://doi.org/10.1177/1024529415623916>
- Fikse, E. a Aalbers, M. B. (2021). The Really Big Contradiction: Homeownership Discourses in Times of Financialization. *Housing Studies*, 36(10), 1600–1617.
<https://doi.org/10.1080/02673037.2020.1784395>
- James, L., Daniel, L., Bentley, R. a Baker, E. (2022). Housing Inequality: A Systematic Scoping Review. *Housing Studies*, online first.
<https://doi.org/10.1080/02673037.2022.2119211>
- Kubala, P., Černá, E., Ripka, Š., Krčál, O. a Staněk, R. (2023). Asambláž „Bydlení především“: příklad projektu „Rapid re-housing pro rodiny s dětmi bez domova“ ve městě Brně. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 59(2), 149–171.
- Malý Blažek, J., Hoření Samec, T., Kubala, P. a Orcígr, V. (2023). Participativní bydlení: nová konceptualizace demokratických forem bydlení v České republice. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 59(2), 173–195.
- Pawson, H. a Martin, C. (2021). Rental Property Investment in Disadvantaged Areas: The Means and Motivations of Western Sydney's New Landlords. *Housing Studies*, 36(5), 621–643. <https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1709806>
- Rolnik, R. (2013). Late Neoliberalism: The Financialization of Homeownership and Housing Rights. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(3), 1058–1066.
<https://doi.org/10.1111/1468-2427.12062>
- Vašát, P. (2021). *Na jedné lodi: Globalizace a bezdomovectví v českém městě*. Academia.
- Wetzstein, S. (2017). The Global Urban Housing Affordability Crisis. *Urban Studies*, 54(14), 3159–3177. <https://doi.org/10.1177/0042098017711649>

White, I. a Nandedkar, G. (2021). The Housing Crisis as an Ideological Artefact: Analysing How Political Discourse Defines, Diagnoses, and Responds. *Housing Studies*, 36(2), 213–234. <https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1697801>